

Віталій Примаченко,
завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ ГУМАНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Гуманізація кримінальної відповідальності виступає поняттям, яке у своїй суті є досить неоднозначним і відповідно породжує плюралізм наукових поглядів на його розуміння та використання у різних площинах нашої юридичної дійсності. Сучасна кримінальна політика апелює багатоманітністю складових, які її утворюють, забезпечують, реалізують, проте, всі вони розташовані у різних її площинах та етапах, і по різному визначаються, оскільки у більшості випадків є теоретичними конструкціями, які проявляють себе у різних галузях законодавства та безпосередньо здійснюються у законотворчості і правозастосуванні. Це відповідно створює певну хаотичність, колізійність, а відповідно і складність щодо їх розуміння, що природно призводить до помилок та неефективності кримінальної політики держави загалом. Тому, вважалось б необхідним конкретизувати у системному взаємозв'язку законодавчу та правозастосовну діяльність у сфері реалізації кримінальної політики держави, шляхом виокремлення всіх її елементів, визначення їх етапності, змісту та характеристик тощо. При цьому, важливо дослідити вплив на цю систему, а також на її окремі елементи такого загального соціального явища як гуманізм. Звичайно, що така робота є досить масштабною і потребує залучення досить потужного міждисциплінарного наукового потенціалу та відповідних інших ресурсів. Тому, у межах представленої роботи хотілося б звернути увагу лише на деякі аспекти цієї проблематики.

Для глибокого розуміння процесу гуманізації в кримінально-правовій політиці нашої держави необхідно дослідити етимологію слова «гуманізм», фактично розшифрувати його.

Цей термін почав застосовуватися в епоху Відродження як прогресивний рух, спрямований на утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радощі та вільний вияв її прагнень і бажань. Згідно з «Великим тлумачним словником сучасної української мови» гуманізм – це ставлення до людини, пройняте турботою про її благо, повагою до її гідності, людяність [1, с. 46; 2].

Принцип гуманізму в кримінально-правовій сфері означає, що держава має обирати такий напрям у застосуванні примусових заходів, позбавлень та обмежень, який відповідає тим інтересам і суспільства в цілому, і окремої особи [3, 79].

Звужуючи питання гуманізму у кримінально-правовій сфері до власне гуманізації кримінальної відповідальності, слід відзначити, що остання маючи свою певну історію розвитку та вивчення на сьогоднішній день залишається феноменом який по-різному визначається і неоднозначно сприймається вченими. Ця проблема обумовлена не лише тим, що гуманізація кримінальної відповідальності знаходиться у непростій теоретичній площині її усвідомлення та розуміння, а в першу чергу мабуть тим, що вона розташована у багатовимірній системі відносин і має багатоаспектні теоретичні характеристики. Значно ускладнюються все це і тим, що в українській науці кримінального права немає єдиного підходу щодо розуміння поняття «кримінальна відповідальність», яке по суті є базовою категорією в досліджуваному питанні.

Вчені по-різному визначають поняття «кримінальна відповідальність», і як вірно відзначає Ю.В. Баулін формують свої авторські бачення двома шляхами: 1) проаналізувавши погляди вчених і висловивши свою позицію щодо поняття кримінальної відповідальності або 2) піддавши аналізу чинний КК в тих частинах, де вживається термін «кримінальна відповідальність» та суміжні поняття, і на цій підставі зробити висновок, що ж розуміти під кримінальною відповідальністю КК України.

При цьому, фактично можна об'єднати основні визначення кримінальної відповідальності у такі групи:

1) включає концепції: «відповідальність – санкція», прибічники яких твердять, що кримінальна відповідальність – це «реальне застосування кримінально-правової норми», «застосуван-

ня і реалізація санкції»;

2) це концепції «відповідальність – обов’язок», прибічники яких розглядають кримінальну відповідальність як певний обов’язок особи, котра вчинила злочин, перед державою;

3) це концепції «відповідальність – правовідносини», прихильники яких змістом кримінальної відповідальності вважають врегульовані нормами кримінального права суспільні відносини (кримінальні правовідносини);

4) це концепції «відповідальність – засудження». Зміст їх у тому, що сутність кримінальної відповідальності, її основна, визначальна риса полягає у тому, що держава засуджує (здійснює осуд) особу, яка вчинила злочин [4, с. 17-21].

Також, слід відзначити, що в теорії права, філософії права у цілому, та у теорії кримінального права зокрема, існує розподіл кримінальної відповідальності на два види: негативної (ретроспективної) та позитивної (перспективної). Прихильником такої позиції, наприклад є В.К Гришук. Він вважає, що негативна (ретроспективна) кримінальна відповідальність (під якою розуміють традиційну кримінальну відповідальність) – це вид кримінальної відповідальності, який є формою (способом) реалізації кримінального закону, що здійснюється через державний примус – вимушене перетерпіння суб’єктом злочину в інтересах захисту правопорядку і попередження вчинення нових злочинів, передбачених кримінальним законом, осуду (ганьбування), позбавлень і (або) обмежень його благ матеріального і нематеріального характеру, а також визначених законом негативних наслідків, пов’язаних із наявністю судимості [2, с. 137-138]. Під позитивною (перспективною) кримінальною відповідальністю, фактично розуміється обов’язок особи не вчиняти діянь, визнаних законом злочинами.

На наш погляд, така різноманітність наукових поглядів на поняття кримінальної відповідальності явище закономірне і зумовлене наступними основними причинами:

- 1) складністю та міжгалузевістю розглядуваного поняття;
- 2) відсутню законодавчого визначення даного поняття;
- 3) та тим, що у Кримінальному кодексі України фактично неодноразово використовується термін «кримінальна відповідальність», але зміст у нього, в залежності від того де він знаходиться, не рідко вкладається різний.

Вважати, що головна проблема полягає у необхідності найшвидшого нормативного врегулювання цього питання, мабуть не зовсім вірно, оскільки закріплення того чи іншого поняття кримінальної відповідальності у КК України не дасть необхідного позитивного результату, а ймовірніше викличе ще більше дискусій. Все залежить від того, як це зробити.

Видається, що законодавчому вирішенню питання щодо однозначного розуміння поняття «кримінальна відповідальність» повинно передувати створення на державному рівні відповідної робочої групи із провідних науковців, яка б:

- а) ще більш детально дослідила наявні теоретичні та законодавчі підходи щодо визначення поняття «кримінальна відповідальність», причому не тільки у кримінальному праві, а й у всіх інших галузях, де воно використовується;
- б) надала відповідні завдання, щодо вивчення цього питання вітчизняним науковим установам та вищим навчальним закладам юридичного профілю (причому, якомога більший їх кількість), а також узагальнила їх пропозиції;
- в) широко проаналізувала юридичну практику, яка могла б допомогти у цій проблемі;
- г) сформувала концепцію щодо визначення кримінальної відповідальності у вітчизняному праві;
- д) розробила необхідні проекти законів, а також засади та етапи внесення змін до чинного законодавства України, з дотриманням обов’язкової цілісності та узгодженості законодавчих актів, як між собою, так і в кожному з них.

Щодо визначення сучасного змісту поняття «гуманізація кримінальної відповідальності» із врахуванням потреби та представленої вище можливості вироблення поняття «кримінальна відповідальність» вбачається потреба подальшої розробки гуманізації кримінальної відповідальності із акцентом її поділу на два основні види:

- 1) гуманізація кримінальної відповідальності, поєднаної із покаранням;
- 2) гуманізація кримінальної відповідальності, поєднаної з іншими заходами кримінально-правового характеру.

1. Грек Б.М., Грек Т.Б. Гуманізація кримінальної відповідальності як напрям кримінально-правової політики в Україні. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 45-48.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел.

Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

3. Загородников В. И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел. Москва : Юридическая литература. 1979. 100 с.

4. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

Сергій Риб'янець,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЗНАЧЕННЯ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕННЯ ПРО СКЛАДАННЯ ОБВИНУВАЛЬНОГО АКТА

Як свідчить слідча практика, серйозні недоліки, відступи від норм закону, спрощення при складанні обвинувального акту багато де в чому пояснюються відсутністю науково обґрунтованих рекомендацій, розроблених на основі узагальнення практики застосування норм, що регулюють зміст і структуру такого процесуального документу. Тому доцільно розглянути одне із найбільш важливих, на нашу думку, питань, що стосується складання обвинувального акту.

Як відомо, складанням обвинувального акту завершується діяльність слідчого щодо формування обвинувачення. У цьому процесуальному рішенні обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, мають бути встановлені всебічно й повно (тобто слідчим і прокурором повинно бути досягнуто кінцеву мету доказування обставин кримінального правопорушення) [5, с. 152].

Обвинувальний акт, як і будь-який інший процесуальний документ, повинен відповідати певним вимогам, які висуваються до нього кримінальним процесуальним законодавством. Ці вимоги, крім ст. 291 КПК, містяться у ст. 110 КПК, які також висуваються абсолютно до усіх процесуальних рішень та мають загальний характер.

Необґрунтованим було б вважати затвердження обвинувального акту суто процесуальним рішенням. Затвердженню прокурором обвинувального акту передують ретельне вивчення матеріалів досудового розслідування, виявлення можливих прогалин чи помилок останнього, перевірка виконання усіх вимог кримінального процесуального закону України, а також визначення судової перспективи цього кримінального провадження.

На думку Н. Боржецької, підставою для вчинення дії на виконання певного процесуального рішення є відповідне процесуальне рішення, а юридичною підставою для прийняття рішення – норма кримінального процесуального закону, яка уповноважує певного учасника кримінального провадження на прийняття рішення [2, с. 78].

Слідчий при прийнятті відповідного рішення повинен мотивувати та виражати своє відношення до зібраних доказів, застосовуючи при цьому спеціальні знання. Вказуючи в акті на конкретну особу – обвинуваченого, слідчий не може не виразити свою впевненість у його винуватості. Під час винесення слідчим обвинувального акту він повинен бути впевнений у тому, що злочин вчинила саме ця особа. Більше того, ця впевненість базується на достовірних доказах і, таким чином, обвинувальний акт є достовірним.

Отже, фактичною підставою для прийняття рішення про складання обвинувального акту є достатність доказів.

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 3 не містить визначення поняття «обвинувальний акт». Зміст ч. 2 ст. 291 КПК України вказує на те, що слідчий або прокурор формулює обвинувачення конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення. Водночас згідно з п. 13 ст. 3 КПК України обвинувачення – це твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому КПК України [1]. Отже, обвинувальний акт – це підсумковий процесуальний документ, яким визнається достатність доказів, зібраних під час досудового розслідування, засвідчується його завершення та формулюється твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну від-